

Uit voorwoord themanummer "Vroegcriminele carrière"s 24e jrg., nr. 6, juli/augustus 1998

'.....D.H.J van Bekkum gaat in op de problemen die adolescenten ondervinden tijdens de transitie naar volwassenheid. In die fase zijn ze bijzonder kwetsbaar en onzeker; ze worstelen met conflicterende loyaliteiten. De sterke innerlijke spanningen fungeren vaak als trigger voor riskant en delinquentgedrag. Volgens de auteur is het zaak dat jongeren hun loyaliteiten proberen te balanceren. Een goed hulpmiddel daartoe is de rite de passage, een transitie-periode in een hechte groep waarbij jongeren elkaar steun geven. Zulke rites de passage zijn echter in een moderne, stedelijke samenleving in onbruik geraakt (de militaire dienst bijvoorbeeld). Het is volgens Van Bekkum zaak om nieuwe rite de passage-programma's te ontwerpen, bij voorkeur in wijken met probleemjongeren, aansluitend bij hun klasse, etniciteit en religie.....'

RITE DE PASSAGE' ALS ONDERSTEUNENDE STRUCTUUR BIJ VOLWASSENWORDING

PREVENTIE VAN CRIMINELE LOOPBANEN ONDER JONGE MANNEN

Dirck H.J. van Bekkum

drs. Dirck H.J. van Bekkum is cultureel antropoloog en adviseur jeugdzorg. Van 1983 tot 1993 werkte hij in de klinische psychiatrie voor vastgelopen dienstplichtigen. Tot 1990 deed hij in die setting antropologisch veldwerkonderzoek naar de samenhang tussen mannelijke adolescentie, etniciteit en overgang naar volwassenheid. Vanuit dit onderzoek presenteerde en publiceerde hij een aantal veldwerkrapporten. In 1995 richtte hij Bureau Advies Training Interculturalisatie Projecten (ATIP) op. Hij interculturaliseerde hij een jeugdafdeling van een Riagg en begeleidde een proefproject Toegang Jeugdzorg, beide te Rotterdam. In binnen- en buitenland ontwikkelt hij interculturele projecten in preventieve en curatieve jeugdzorg. Sinds 1996 is hij voorzitter van de Stichting Interdisciplinaire Adolescentenzorg Nederland (SIAN) te Utrecht en lid van het platform Interculturele Geestelijke Gezondheidszorg (IGGZ) te Amsterdam.

Adres: ATIP Rijnlaan 45 A, 3522 BC Utrecht e-mail moira@ctt.nl.

Abstract

Cultural anthropologists are searching for constancies in different cultures. Transition towards adulthood is such a constancy. Boys in every culture have to make the difficult crossing into the adult world. This lifestage brings about a specific transitional, liminal vulnerability. Conflicting loyalties, the main source of bad feelings and strong tensions, are triggers for dangerous and risky behavior. The 'locus operandi' for initiation of many criminal careers is a provoking atmosphere of the peer group. In rural regions and traditional societies supporting transitional structures, called 'rites of passage', are still in operation. Cultural translation of these structures to urban youth problems offer new roads for preventive programs. Rites of passage have three stages starting with separation from the old ways and social context. The second is liminal, on the threshold, period: no boy anymore but still no man. The final stage is the ceremonial reintegration into the community as an adult. Different kinds of rite of passage programs can be developed from this basic structure. Groups of boys, preferably in their own neighbourhood, can be taken into rite of passage programs fitting to their own class, ethnicity and religion.

Inleiding

Cultureel antropologen zoeken naar constanten in culturen. Zij analyseren culturele overeenkomsten en verschillen. De transitie naar volwassenheid is een dergelijke constante. Jongens in elke samenleving moeten de stap naar de volwassen wereld maken. Zij zijn daarin kwetsbaar omdat zij hun jongenswereld loslaten om een volwassen persoonlijkheid op te kunnen bouwen. Kenmerkend voor die periode is het relatief grote aantal mogelijke loyaliteitsconflicten. In dit artikel wordt getracht de aanzet tot een criminele loopbaan te plaatsen in de overgang van jongeren naar volwassenheid. Twee aspecten in de transitie staan centraal. Welke rol spelen conflicterende loyaliteiten en welke speelt de peer groep daarbij? Om de gevolgen van de adolescentie kwetsbaarheid te minimaliseren waren er in veel niet-Europese samenlevingen ondersteunende overgangsstructuren in zwang. Dit zijn 'rites de passage', overgangsrituelen, ook wel initiaties genoemd als het gaat om volwassen worden. (van Gennep 1906) In regionale delen van Nederland én in migrantengroepen zijn nog (delen van) ondersteunende structuren voor de entree in de wereld van volwassenen gangbaar. In verschillende sociale klassen waren verschillende rites de passage in zwang. Arbeiders- en boerenjongens waren vechtlustiger, terwijl in de vorige eeuw jonge heren uit hogere klassen een langere periode hadden om op 'beschaafder' manieren hun transitie naar volwassenheid door te maken. Ontgroening en studententijd was voor de hoge klassen lange tijd de initiatie in het 'old boys network'. De in 1996 afgeschafte dienstplicht kan gezien worden als initiatie in de Nederlandse nationale cultuur en vertoonde een aantal overeenkomsten met traditionele overgangsstructuren. In de VS worden rite de passage programma's gebruikt bij gemeenschapsversterking in achterstandswijken. Survivaltochten, werkkampen en soortgelijke penitentiaire begeleidingsstructuren, zoals Samster in Groenlo, lijken op rites de passage. In de Zuid Afrika lopen rite de passage projecten voor jong gestrafte mannen. In Nederland heeft een Surinaamse zelforganisatie een rite de passage moduul geïntroduceerd op basis van een in de VS ontwikkelde methode voor zwarte jongeren. (Lee 1990) Psychotherapeuten en familietherapeuten voor adolescenten gebruiken al meer dan 10 jaar het rite de passage concept in hun werk. (Hart 1978, Gutknecht, 1982, Preto 1989) In hedendaagse stedelijke omgevingen zijn weinig geïntegreerde overgangsstructuren meer aanwezig door verstedelijking, door secularisatie en door de snelle verandering van bevolkingssamenstelling. De laatste 100 jaar is de stedelijke demografie als gevolg van industrialisatie en als gevolg van immigratie indringend veranderd. Daardoor zijn verschillende maatschappelijke functies van jongeren als leeftijdsgroep verdwenen. Een deel van het negatieve (groeps)gedrag van jongeren als leeftijdsgroep lijkt direct verbonden met het

verlies van hun maatschappelijke positie in de gemeenschap. Verder is de periode naar volwassenheid onder andere door onze sterke (westerse) nadruk op individuele ontplooiing, via onderwijs en vrije tijd, meer dan verdubbeld. Daardoor zijn ondersteunende overgangsstructuren over langere tijd nodig. In een aantal gevallen kan die periode meer dan 10 jaar bedragen. Het concept van rite de passage als ondersteunende structuur verdient bijzondere aandacht in de preventieve, curatieve en penitentiaire jeugdzorg omdat het dicht bij de belevingswereld van jongeren ligt. Het concept biedt mogelijkheden om sectorale, disciplinaire en culturele grenzen te overschrijden. Nieuwe projecten kunnen hiermee worden opgezet en bestaande programma's worden gemodificeerd? Een belangrijke vraag daarbij is: Hoe kan de complexe (multiculturele) adolescentie leefwereld van het afwegen van behoeftes, verlangens, verplichtingen en grenzen inzichtelijk te maken? De auteur heeft op basis van jarenlange onderzoeks- en begeleidingservaring van jonge mannen een transitionele benadering in vijf domeinen ontwikkeld. Dit artikel is een bewerking van een hoofdstuk in het Handboek voor Jeugdbeleid. (van Bekkum 1998e)

Cijfers en nuances

Volgens schattingen van de commissie van Montfrans wordt tweederde (!) van de jeugdcriminaliteit in groepsverband gepleegd. In preventieve beleidsontwikkeling en uitvoering lijkt dit een blinde vlek. (Bunkers en Baerveldt 1995) Onlangs kwam het rapport 'Groepscriminaliteit' uit. (Hakkert e.a. 1998) Criminele en verslavingsloopbanen, zo weten we uit onderzoek, worden niet zelden 'geïnitieerd' in peergroepen. (Zoja 1989) Enkele studies leggen een verband tussen het ontbreken van integrale 'rites de passage' zoals die in traditionele samenlevingen gangbaar zijn en het ontstaan van gangs, jeugdbendes. (Bloch & Niederhoffer 1958, Yablonski 1969) Door deze Amerikaanse onderzoekers wordt de relatie gelegd tussen adolescentie gebonden innerlijke conflicten en op gang komen van criminele activiteiten. Bij afwezigheid van ondersteunende structuren in hun turbulente leefwereld ontwikkelen zij vormen van zelfinitiatie: de 'gang'. Voor het overgrote deel zijn jongens en jonge mannen onderweg naar volwassenheid betrokken bij ernstige overschrijdingen van maatschappelijke grenzen. Het aantal processen-verbaal tegen jongeren onder de achttien is sinds 1980 met 65% gestegen. De jeugdcriminaliteit wordt 'jonger' en gewelddadiger. Dit groeide sinds 1980 van 6 naar 15%. (Lamboos 1998) Om deze cijfers te nuanceren het volgende. In de meeste westerse landen zijn slachtoffercijfers de afgelopen 20 jaar stabiel of vertonen een daling. Nederland neemt tussen andere landen een gunstige positie in. Geweld is altijd historisch laag geweest in ons land. In stedelijke gebieden neemt het geweld wel toe. (Haen-Marshall 1998) Volgens de commissie Monfrans wordt een op de twee mensen in middelgrote steden in Nederland slachtoffer van een of andere vorm van jeugdcriminaliteit. Bij straatroof is het ernstiger: 75% hiervan vindt plaats in de Randstad. Bepaalde wijken worden daar sterker door geteisterd dan andere. Delinquent gedrag van jongens tussen 12 en 18 jaar is veelal grens zoekend gedrag. Het blijft meestal beperkt tot de periode waarin ze puber en adolescent zijn. Meer dan 95 procent van alle jonge mannen houdt zich na hun achttiende jaar niet meer bezig met criminaliteit. En zeer klein percentage heeft na 18 jaar onvoldoende geleerd zijn grenzen in momenten van sterke uiterlijke impulsen en grote innerlijke spanningen te hanteren. Zij zullen onder druk van die stress bereid zijn in bepaalde situaties over grenzen van geweld en criminaliteit te gaan. In absolute aantallen zijn dat dramatisch genoeg nog vele jonge mannen. Hoe anoniemer de situatie is hoe makkelijker de overschrijding plaatsvindt. In grote steden is anonimiteit onder andere het gevolg van grote en snelle demografische veranderingen de laatste eeuw. Anonimiteit is ook een van de achterkanten van westerse nadruk op individualiteit en de behoefte aan onafhankelijkheid. Anonimiteit en alcohol zijn sleutelfactoren in groepsgebonden jongerencriminaliteit. (Justitie 1998) Marginalisering, structurele discriminatie en criminalisering versterken elkaar. (Bovenkerk 1994, Nijboer 1995, Schuyt 1995) Nederland heeft, ondanks zijn poldermodel, hogere werkloosheidscijfers onder migrantengroepen dan de ons omringende landen. Het hoeft derhalve geen verbazing te wekken dat jongeren uit etnische minderheden oververtegenwoordigd zijn onder delinquenten. Als je het gevoel hebt geen toekomst te hebben kan een criminele loopbaan een aantrekkelijk alternatief zijn. Maar repressief beleid alleen houdt marginalisering en deze overweging niet tegen, integendeel. (CRIEM 1997) Veel van wat hier wordt beschreven geldt ook voor jonge vrouwen, maar als mannelijk adviseur, onderzoeker en begeleider beperk ik mij tot jonge mannen. Meisjes doorlopen andere routes in hun transitie naar volwassenheid. zij internaliseren vaker spanningen maar praten daar onderling meer over dan jongens. Bij meisjes leiden onopgeloste loyaliteitsconflicten vaker tot intra psychische spanningen en gevolgen. Hun innerlijke conflicten hebben deels ook andere inhoud. Naomi Wolf beschrijft in haar boek 'Verwarrende Tijden' de wederkerigheid van vrouwen en mannenwerelden vanuit de ogen van meisjes. Zij stelt voor om ook voor meisjes gender-specifieke 'rites de passage' te ontwikkelen. (Wolf 1997) Jongens richten de spanningen van die dilemma's meer naar buiten. Zij hebben meer geaccepteerde mogelijkheden om zich uit te leven en externaliseren. Het centrale probleem waar veel beleidsmensen in (multiculturele) stadswijken voor staan is evenwicht te vinden tussen het bereiken van jongeren, een zo groot mogelijke diversiteit van activiteiten en een voor iedereen zichtbare samenhang. We kunnen leren van andere culturen hoe jongeren te helpen hun overgang naar volwassenheid te structureren. De overgang naar volwassenheid is in alle samenlevingen een belangrijk onderwerp van (collectieve) zorg. In veel traditionele culturen zijn ondersteunende structuren voor jongeren in hun transitie naar volwassenheid samengebracht in een kortdurende 'rite de passage', een overgangsritueel, een initiatie. Vanuit antropologisch onderzoek kunnen kernelementen uit verschillende 'rites de passage' vertaald worden naar specifieke context van een buurt, wijk of dorp. Volwassen worden vraagt, meer dan bij meisjes, een grote mond hebben, je met andere mannen meten, risico's nemen en gevaarlijke dingen doen. En in de meeste gevallen worden zij begrensd door hun omgeving. De sanctionerende overheid komt in zicht bij ernstige overschrijding van maatschappelijke regels als die omgeving onvoldoende begrenst en structureert.

Conflicterende loyaliteiten

Hoe de innerlijke turbulentie van veel jonge mannen voor henzelf, maar ook voor verschillende sectoren en disciplines, inzichtelijk en overdraagbaar te maken? In psychoanalytische, ethologische en systeemtherapeutische studies wordt aangegeven dat langdurige innerlijke conflicten niet goed zijn voor de stabiliteit, het welbevinden en de geestelijke gezondheid van mensen. In sommige gevallen kan dit leiden tot depressiviteit, psychose, criminaliteit en zelfs tot suicidaliteit. (Connors 1994) Kurt Lewin formuleert het fenomeen van de zelforganisatie van allerlei impulsen in zijn 'Principles of Topological Psychology' als volgt: 'If the motor system

were to be guided by all the needs (and impulses d.v.b) of a person at the same time, his behavior would become chaotic.' (1936, 179) In de ethologie, gedragswetenschap van dieren, zijn conflicterende impulsen en emoties onvermijdelijk, problematisch en gevaarlijk. (Lorenz 1964 Tinbergen 1969) Conflicterende loyaliteiten tussen vader-moeder-zoon-dochter vormt de basis van de psychoanalytische theorie. In het Freudiaanse Oedipuscomplex is een centrale en dramatische rol weggelegd voor het onoplosbare loyaliteitsconflict. Moord, zelfmoord, incest, neurosen en psychosen kunnen gevolg zijn het langdurig uitblijven van een oplossing van een sterk loyaliteitsconflict. Voortbouwend op de psychoanalytische traditie is in de familietherapie en systeemtheorie het omgaan met intrapersonlijke en interpersoonlijke grenzen in familie- en sociale relaties een belangrijk interventie instrument. Het 'loyaliteiten' concept is ontwikkeld in de Amerikaanse systeemtherapie. (Boszormenyi-Nagy en Spark 1973) Met het loyaliteitsconcept wordt de kwaliteit van familierelaties inzichtelijk gemaakt. Nagy verbindt loyaliteiten aan wat Martin Buber 'the order of the human world' noemde. (ibid. 37) Loyaliteit is het cement van alle menselijke relaties. Leden van familie- en sociale netwerken zijn loyaal indien zij integer, rechtvaardig ten opzichte van elkaar zijn en bepaalde rechten en verplichtingen aangaan die niet gelden voor mensen buiten deze netwerken. Loyaliteiten vooronderstellen wederkerigheid (reciprociteit), het zijn interpersoonlijke acties en reacties. De buitenwereld van het familie- en sociale netwerk heeft een evenknie in de binnenwereld van elke concrete persoon, dus ook bij jongeren. Omdat de buitenwereld nooit stabiel is zal ook de binnenwereld een permanente dynamiek vertonen die door de term 'balanceren van loyaliteiten' wordt aangeduid. De adolescent verkeert in een levensfase waarin het voortdurend afwegen van diverse belangen, behoeftes en loyaliteiten extra dynamisch is omdat een volwassen persoonlijkheid wordt gevormd.

Balanceren op het scherp van de snede

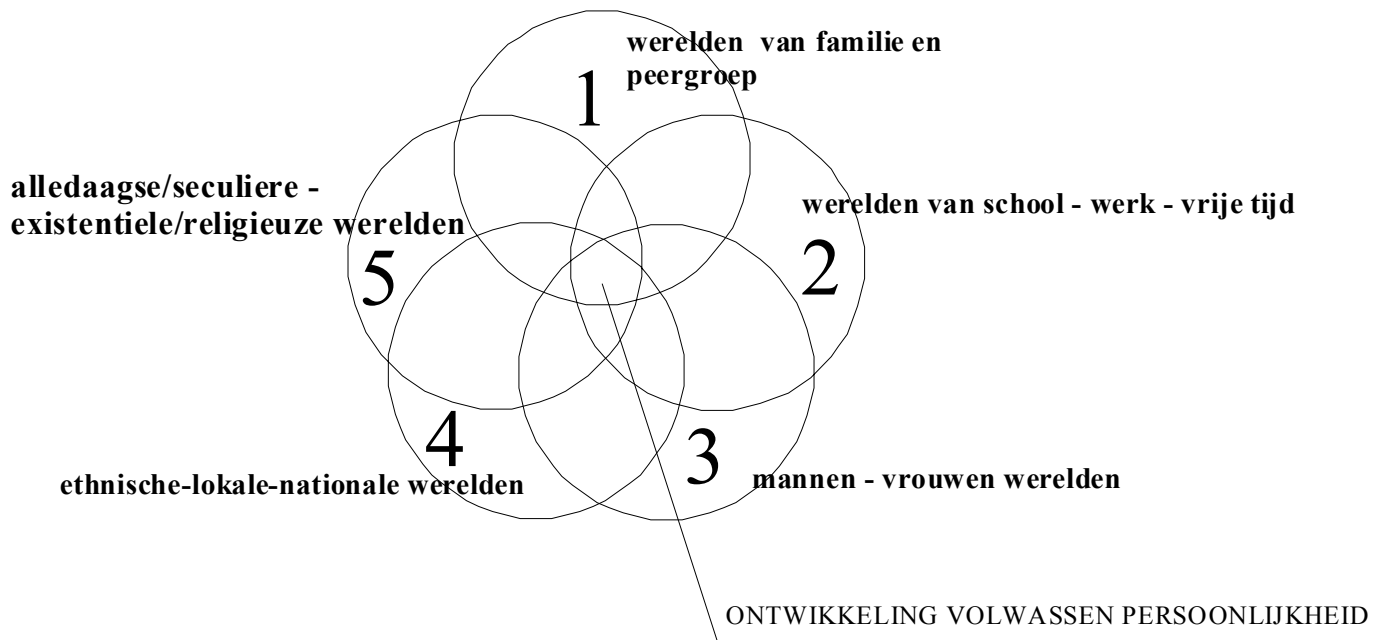
Conflicterende loyaliteiten leiden tot meer spanning en stress. Iedere mens en dus ook een jongere probeert deze spanning en stress kwijt te raken. Zeer indringende en plotselinge dilemma's, zoals een diepe krenking of een aankondiging van een scheiding kunnen individuele uitbarstingen van geweld veroorzaken. Een langere periode van onopgeloste loyaliteitsconflicten bij jongens kan tot allerlei risicogedrag, incidenten maar ook tot criminele en geweldsontsporingen leiden. Balanceren van loyaliteiten als concept wordt het eerst benoemd bij Boszormenyi-Nagy en Spark. (1973, 223) Bij het balanceren van loyaliteiten gaat het voortdurend om het aftasten van grenzen. (boundaries) Moet ik nu kwaad worden omdat mijn ouders mij regelmatig lui noemen? Of moet ik lachen, moet ik woest worden en gaan slaan, of moet ik wegllopen? Sociaal contact en communicatie tussen mensen is slechts mogelijk indien de betrokkenen hun fysieke, sexuele, sociale en emotionele grenzen kennen. De grens bijvoorbeeld tussen privé en publiek is overal en altijd aanwezig. Jongeren mogen meer experimenteren met grenzen dan volwassenen. We accepteren dat jongeren in het openbaar langdurig zoenen, maar als volwassenen of bejaarden dit doen is dat niet gepast. In mijn onderzoek onder dienstplichtigen in de psychiatrie onderscheidde ik op basis van mijn observaties en literatuuronderzoek uiteindelijk vijf domeinen in hun leefwereld hun loyaliteiten balanceren. De domeinen waren voor de jonge mannen onderling sterk verweven. In elk van die domeinen en tussen de domeinen onderling moeten zij evenwicht moeten vinden om de stap naar volwassenheid te maken. (1998e)

- tussen eigen persoonlijkheid, ouderlijk gezin/wijdere familie en vrienden (peergroep)
- tussen vrije tijd, school en werk (van Bekkum 1994, 1998c)
- tussen vrouwen en mannenwereld (van Bekkum 1998d)
- tussen etnische/regionale en nationale wereld (van Bekkum 1998b)
- tussen de seculiere (alledaagse) en religieuze (bovennatuurlijke) wereld

Schema I: Balanceren van loyaliteiten in vijf domeinen in de overgang naar volwassenheid

Sleutelmomenten

Jongeren komen meer dan kinderen en volwassenen terecht in conflicterende loyaliteiten omdat zij in transitie naar volwassenheid allerlei (kinderlijke) gedragspatronen moeten loslaten en nog geen nieuw uitgekristalliseerd volwassen gedrag daarvoor in de plaats hebben. Er wordt van jongeren verwacht dat zij zich stap voor stap als verantwoordelijk individu opstellen. Een jongere met weinig opleiding en geld, met een afwezige vader of een die in de WAO of WW zit, die drinkt en hem slaat zal eerder ernstig grensoverschrijdend gedrag vertonen. Ben je een jongen uit een migrantenfamilie en je omgeving laat je regelmatig merken dat je een stomme Turk bent neemt het risico op ontsporing toe. Als een meisje hem een blauwtje heeft laten lopen, hij is van school geschopt en als de Turkse jongen niet meer in de moskee komt een delict om de hoek. Als de jongen daarbij verkeert in een peergroep die randcriminele trekken heeft verkeert hij in een kansrijke positie om een criminele loopbaan te beginnen. Het aantal loyaliteitsconflicten groeit hem boven het hoofd. In zijn leeftijdsgebonden machteloosheid ziet hij geen uitweg meer. Je klote voelen is niet wat je elk uur van de dag wilt meemaken. Dus zoek je een uitweg voor die spanning en ontlading. Daar schuilt het gevaar voor ontsporing. Je gaat met je matenschap stappen en een maat daagt je uit te slikken, spuiten, iemand in elkaar te slaan of een roof te

doen. Individuele spanning geluxeerd en gestuurd door de peergroep is dé locus operandi voor de preventieve jeugdzorg. Hoe zie je dat een jongen diep en lang in een innerlijk conflict zit en hoe win je vertrouwen om een dergelijke jongen positief te steunen? Hoe bereik je een matenschap om de randcriminele trekken stap voor stap te vervangen door positieve. Al het beleid, alle projecten, alle interventies, alle begeleiding zouden erop gericht moeten zijn deze jongeren en deze groepen te herkennen en steun en begrenzing te geven. Negatieve controle en repressie werkt hier contra-productief. Of de jongere wit - zwart, hoog - laag opgeleid, kansrijk - kansarm, Rotterdams en Turks, Fries of Kaap Verdians is in ons model van minder belang. Het gaat om het signaleren van de intensiteit en de dynamiek van zijn balanceren op het scherp van de snede én zijn positie in zijn matenschap. Ik ken genoeg jongeren die dan vanuit een dergelijke positie toch intensieve pogingen doen niet het criminele pad te kiezen. Het gaat om de dynamiek van de situatie, van het moment. Of liever gezegd, van een aantal sleutelmomenten waarin een criminele loopbaan kan worden geïnitieerd. Als er dan voldoende steun en een ondersteunende structuur van oudere jongeren en volwassenen is loopt het risico bij de meeste jongens snel terug. Deze sleutelmomenten worden volgens mij samen met een ander preventief aspect in onderzoek ondergewaardeerd. Uit mijn eigen begeleidingservaringen herinner ik mij dat een bepaalde fascinatie voor geweld en criminaliteit een rol speelde bij het op gang komen van criminele activiteiten. In landelijk onderzoek en in veel stedelijke jeugd- en veiligheidsbeleid worden a) de resultaten en de visie onvoldoende vertaald naar de dagelijkse praktijk en b) wordt de (lokale of multiculturele) uniekheid van een buurt of context onvoldoende betrokken en c) zijn de randvoorwaarden onvoldoende uitgewerkt om het beleid op termijn tot een succes te maken. In een wijk in Utrecht ontwikkelt de auteur in samenwerking met de betrokkenen een geïntegreerd plan met aandacht voor deze faalfactoren.

Urbane context en criminele loopbanen

Jongens en jonge mannen in elke tijd en elke cultuur zoeken kicks en overschrijden grenzen. Zij doen dat juist om zichzelf te leren kennen en daardoor volwassen te worden. De stedelijke context schept meer mogelijkheden voor ernstige grensoverschrijding. De transitionele kwetsbaarheid van jongens leidt per definitie tot loyaliteitsconflicten. De spanning die loyaliteitsconflicten individueel met zich meebrengen vormt een lont in een kruitvat in groepsverband. In een groep ben je anoniemer en als je buiten je buurt, stad bent ontbrandt die lont makkelijker. Uitdagingen en provocaties door maten vormen een belangrijke risicofactor voor deze jongens en voor hun eventuele criminele loopbaan. Waarom zijn peergroepen in moderne steden nu kweekvijvers geworden van criminele loopbanen? Dit is een complex probleem waarover nog weinig onderzoek is gedaan. In historisch en cultuurvergelijkend perspectief kunnen een enkele inzichten en feiten worden geordend om ernstig grensoverschrijdend gedrag vanuit matenschappen te voorkomen. Zonder matenschappen kunnen jonge mannen hun stap naar volwassenheid niet maken, terwijl verminderen van criminaliteit eigenlijk het terugdringen en verdwijnen van de groepen vraagt. In de inleiding noemde ik al enkele factoren die de kans op criminalisering van matenschappen in steden hebben vergroot.

A) Door de snelle veranderingen in bevolkingssamenstelling de laatste 100 jaar als gevolg van industrialisatie, als gevolg van immigratie zijn oude buurtverbanden en als gevolg van stadsvernieuwing zijn oude buurtverbanden vermagerd of uiteen gevallen.

B) De periode naar volwassenheid is onder andere door onze grote (westerse) nadruk op individuele ontplooiingsdrijf en welvaart de laatste eeuw, via onderwijs en vrije tijd, meer dan verdubbeld. Daardoor zijn ondersteunende overgangsstructuren over langere tijd nodig. In een aantal gevallen kan die periode meer dan 10 jaar bedragen.

C) Jongeren hebben sinds de zestiger jaren meer invloed en menen zelf hun weg naar volwassenheid te kunnen vinden. Jongeren hadden in de Europese cultuur daarvoor weinig invloed op de volwassenwereld. Volwassenen bepaalden de smaak, de muziek, de literatuur, de rook- en drinkgewoonten van jongeren enzovoorts. De breuk van de zestiger jaren was dat jongeren, veel meer dan daarvoor, hun eigen waarden en normen, konden bepalen. Zij maakten hun eigen (jeugd)cultuur die voor een deel tot voorbeeld werd van de volwassenwereld. Maar de revolutie van de zestiger heeft jongeren ook op zichzelf teruggeworpen. Toch hebben zij volwassenen nodig om de volwassenwereld binnen te kunnen. De taak voor beleidsmensen, media en uitvoerders de komende tien jaar is nieuwe bruggen te slaan tussen volwassen en jongeren wereld. (van Bekkum 1995)

D) Een deel van het negatief groepsgegedrag van jongeren lijkt direct verbonden met het verlies van hun maatschappelijke positie in de lokale en nationale gemeenschap. De historicus Herman Pleij beschrijft in zijn boekje over de Blauwe Schuit de rol van de groepen jonge mannen of 'charivari' in de middeleeuwen. Zij bewaken heersende waarden en normen en hebben daarmee een zeer belangrijke functie in de gemeenschap. Hofmakerij, uitproberen van allerlei grenzen, erotische en seksuele ervaringen opdoen, flirten en vechten om de gunsten van een meisje of ter verdediging tegen jongens uit een andere (buurt)gemeenschap vonden en vinden plaats in groepen. De plattelandsgebruiken, waarin de ongetrouwde mannen een belangrijke rol in de gemeenschap vervullen, dringen later door tot in de nieuwe snel groeiende gemeenschappen: de steden. De stad nam structuren van het platteland over waardoor jongeren een positie kregen in de gemeenschap. In een cultuurvergelijkende kader valt vooral de aanvullende rol op tussen groepen jongens en meisjes. Bij allerlei feesten, evenementen en jaarlijks terugkerende rituelen waren de groepen meiden en jongens voortdurend met elkaar in de weer. Het groepsgegedrag speelde zich af onder de ogen van de volwassenen. In de huidige stedelijke situaties hebben volwassenen geen oog meer op groepen jongeren. Jongeren hebben geen positieve rol meer en daarom ook geen echte plaats meer in de gebeurtenissen in de wijk. Dat maakt hen kwetsbaarder dan zij al zijn. (van Bekkum 1998a)

E) Als laatste factor zijn integrale ondersteunende overgangsstructuren in hedendaagse stedelijke omgevingen langzaam verdwenen door verstedelijking (anoniemer, minder bindingen), door secularisatie (verdwijnen van padvinderij en jongelingen verenigingen) en de-socialisering (verdwijnen van de linkse jeugdorganisaties). Een recente ontwikkeling is de zappcultuur in vrije tijdsbesteding. Sportclubs zijn steeds minder buurtgebonden zodat collectieve spanningsontlading niet meer via 'geritualiseerde' vormen van agressie verlopen. Daarmee zijn zij de meeste maatschappelijk geaccepteerde functies van jongeren als leeftijdsgroep verdwenen.

Matenschappen als basis voor ondersteuning

We weten dat veel ernstig grensoverschrijdend gedrag ontstaat in en plaatsvindt vanuit groepen jonge mannen. Een aantal criminele carrières vinden hun oorsprong in peergroups. Maar we weten nog weinig hoe dat in verschillende Nederlandse situaties gebeurt of soms vergeten we dat al veel kennis voorhanden is. (Werdtmolder 1986) De meeste jongeren vinden grote ondersteuning in deze groepen. (Buisse & van de Ploeg 1992) De betekenis van deze matenschappen, zoals ik ze voorstel te noemen, en van meidengroepen is zowel onderschat als niet begrepen. Zonder matenschappen en meidengroepen is het voor veel jongeren moeilijk de lange en grote stap naar volwassenheid zonder kleerscheuren te maken. Jonge mannen hebben in matenschappen de mogelijkheid om onderling en tegen andere groepen hun individuele kracht te meten in het ontwikkelen van hun volwassen identiteit. Dit is niet alleen fysiek en niet alleen om imponeergedrag te oefenen voor later. Vele niveaus van communicatie en onderhandeling worden geoefend in jongerengroepen. Veel jongeren vormen in de matenschappen de basis voor hun mannelijke identiteit. Alle mogelijke loyaliteitsdilemma's komen verbaal of non-verbaal aan de orde. De orthopedagoog Jan van de Ploeg publiceerde in 1995 een artikel over de kenmerken van de peergroep. Hij concludeert dat de matenschap niet per se een tegencultuur van het gezin behoeft te zijn. Als dat toch zo is dan is het potentiele conflict voor de jongere groter. De matenschap is vooral een laboratorium: 'om los van het gezinsmilieu uiteenlopende kwaliteiten tot uitdrukking te brengen.' Voor de overgang naar volwassenheid zijn de vriendschappen in de matenschappen uiterst belangrijk zonet onmisbaar. 'Erbij horen of eruit liggen' kunnen grote invloed hebben op de ontwikkeling van hun persoonlijkheid. Opbouw van sociale netwerken buiten het gezin is een belangrijke functie van matenschappen. Een van zijn conclusies is dat het vroegtijdig in kaart brengen van matenschappen een belangrijke rol kan spelen in preventieve jeugdzorg. (van de Ploeg 1995, 83) Dit is ook een van de aanbevelingen van het zojuist verschenen rapport over groepsriminaliteit. (Hakkert e.a. 1998)

De aansluiting tussen het concrete jongerenwerk en de matenschappen met verhoogd risico is nog een groot probleem. In de beleids- en evaluatierapporten over criminaliteit onder (allochtone) jongeren wordt maar weinig gewezen op de cruciale preventieve belang

van aanhaken op matenschappen. Van Dijk, Someren en anderen wijzen in hun beoordeling van verschillende trajectbenaderingen op het belang van de groep: 'Benader de jongere niet alleen, maar in zijn of haar sociale context'. (1996) Er worden in het rapport geen concrete aanwijzingen gegeven hoe dat te doen. Jongerenwerkers geven al jaren sterke signalen af dat hier inderdaad een knelpunt ligt. De Britse socioloog Hebdidge zei in een TV interview met Anil Ramdas in 1996: '....adolescenten houden ervan opgemerkt te worden, maar niet om begrepen te worden. Misschien willen zij niet dat buitenstaanders hun geheimcode breken, omdat het fijn is om onder elkaar te zijn en één gezicht naar de buitenwereld te laten zien.' Dat vraagt om een concept zoals een 'rite de passage' dat dichtbij de leefwereld van jongens ligt uit welke (etnische) groep hij ook komt.

Rites de passage

In Polen nemen jonge mannen in een dorp of stad aan de vooravond van hun aanstaande dienstplicht afscheid van hun vrienden. De achterblijvers zijn jaloers. Hun familie is verdrietig en beseft dat de kindertijd voorbij is. De jongen gaat vol verwachting van huis weg en een periode van avontuur en spanning tegemoet. (separatie) Maar het is ook een periode van grote onzekerheid en gevaar. Hij zal moeten afzien, ontberingen moeten verdragen en ook getest worden in zijn moed en dapperheid. Hij zal een de periode van zijn dienstplicht jongen noch man zijn: hij is 'op de drempel'. (limineel) Wanneer hij na zijn dienstplicht terugkeert in zijn woonplaats wordt hij voor hem en zijn gehele lichte een groot feest gegeven. De 'liminele periode' en de 'proeve van mannelijkheid' heeft hij goed doorstaan en hij wordt binnengehaald als een man. (reïntegratie) In Limburg functioneert op het platteland nog de groep van ongetrouwde mannen: de Jonkheid. Je treedt toe als je van de basisschool komt. (separatie) De Jonkheid als leeftijdsgroep heeft een aantal taken in het gemeenschapsleven. De periode waarin je als jongen en jonge man deel uitmaakt van de Jonkheid varieert, maar kan tot vijftien jaar oplopen. (liminele periode) Maten helpen elkaar bij werk en in moeilijke periodes. Ouderen hebben verantwoordelijkheden naar de jongere leden. Je verlaat de Jonkheid als je trouwt. Daarbij speelt jouw matenschap een rol. Je gaat een andere wereld in met nieuwe privileges, rechten en plichten. (reïntegratie) Een net getrouwde jongeman uit een dergelijk Limburgs dorp zei mij dat hij voor geen goud die periode had willen missen. Hij had in de Jonkheid veel geleerd over manzijn, over solidariteit, over gemeenschapsgevoel en over verantwoordelijkheid nemen. Hij pinkt een traan weg als hij de Jonkheid bij evenementen voorbij ziet trekken. Hij mist zijn maten. De Jonkheid vormde voor hem de ondersteunende structuur naar volwassenheid. Een adequate initiatie in de volwassen wereld: een effectieve rite de passage. De transitie van de Poolse en Limburgse jongeman vertoont drie fasen:

- 1) het afscheid uit de oude rol als jongen valt hier samen met het vertrek voor een meerdere jaren verblijf elders of in een geïsoleerde groep: separatie. De jongens zijn blij, misschien een beetje bang, maar ook vol verwachting, de vaders trots en een beetje bezorgd, de moeders verdrietig want zij is haar kind kwijt. Hij treedt in een nieuwe groep in waar eigen codes, regels voor geheimhouding en een sterke solidariteit heerst.
- 2) de tweede fase wordt gekenmerkt door liminaliteit. Het symbolische moment van de overgang van de ene fase naar de andere, of die nu vijf minuten duurt, vijf maanden of twee jaar zoals bij sommige initiaties, wordt daarbij als cruciaal beschouwd. De persoon in kwestie, hier een jongere, is noch het een noch het andere. Hij of zij is 'er tussenin' (in between). De Britse antropoloog Victor Turner noemde deze periode in navolging van van Gennep limineel: 'op de drempel'. (van Gennep 1906, Turner 1969) De toestand van de betrokkenen is gevaarlijk voor henzelf en voor anderen. Zij hebben in deze toestand namelijk geen duidelijke identiteit. Een intensief socialisatieproces, een initiatieritueel, is noodzakelijk om de liminele periode te overbruggen. De betrokkene mag niet in een (semi)permanente psychische destabilisatie terechtkomt en de continuïteit van zijn

eigen ontwikkeling en die van de familie of sociale context bedreigen. De liminele groep, waarin sterke sociale bindingen binnen maatschappelijke waarden en normen zijn gegroeid, wordt verlaten. In hun verdere leven kunnen zij op deze bindingen terugvallen.

- 3) de derde fase is de feestelijke terugkeer als man in de sociale context: familie, buurt of dorp. De kinderjaren met weinig verantwoordelijkheden en verplichtingen is voorgoed voorbij.

KINDERWERELD	TRANSITIE	VOLWASSENWERELD
ROL A STATUS A GEDRAG A	KWETSBAAR PERIODE	ROL B STATUS B GEDRAG B
SEPARATIE (losmaking)	LIMINELE PERIODE (drempelstatus)	REÏNTEGRATIE (herintreding als volwassene)

SCHEMA II: Rite de Passage structuur in overgang naar volwassenheid.

Hedendaagse toepassingen

Deze drie fasen structuur is ontdekt in cultuurvergelijkende antropologisch onderzoek. Arnold van Gennep, een Belgische antropoloog, herkende de fasen in de overgangsrituelen die hij in vele culturen bestudeerde. Gestructureerde vormen van deze overgangsrituelen benoemde hij als 'rites de passage'. (1906) De (cultuurgebonden) structuur van de overgang is het ritueel. De kinderpsycholoog Bruno Bettelheim meent dat in 'rites de passage' van jongeren alle mensen die deelnemen niet alleen proberen een

'man-made' conflict tussen ouderen en jongeren proberen op te lossen maar ook een conflict tussen a) instinctieve verlangens b) de rol die de jongere in de samenleving wenst te spelen en c) de rol die de samenleving van hem/haar verwacht. (Bettelheim 1954) Deze antropologische benadering sluit aan bij het theoretische kader 'Overgang en bestendiging: rituelen in de psychotherapie'. (van der Hart 1978) In Verenigd Koninkrijk therapeutische leefgemeenschappen en ambulante programma's die het transitionele model proberen te benaderen. (Edgar 1990) Bij opname worden alle kleren ingeleverd en krijgt ieder uniforme kleding. In sommige gevallen worden zelfs de hoofden kaal geschoren. Hier is sprake van een echte separatie van het oude milieu. Tijdens de opnameduur is de cliënt limineel: op de drempel naar gezond (en volwassen) worden. Het ontslag en de heropname in de samenleving vormt de reïntegratie. Een ziekenhuis- of psychiatrische opname, een ambulante therapie, een detentie, de periode na afronding van school kan adolescenten een ondersteuningstructuur bieden om een (deel van hun) transitie door te maken. (Gutknecht 1983) De therapeutische behandeling zelf kan als initiatiestructuur worden gebruikt. In Zuid-Afrika zijn reclasseringsprogramma's die met het rite de passage concept werken en in de VS lopen verschillende preventieve buurt en schoolprogramma's volgens dit concept. In Nederland zijn vele projecten die werken volgens deelprincipes van de rite de passage: Nieuwe Perspectieven Amsterdam, Jouw Project-Marokkaanse Contactfunctionarissen Rotterdam, HALT in vele steden, First Offenders, Pak je Kans Rotterdam, Agadir Gouda en het Wijkjongerenperspectief Utrecht. Het 'rite de passage' concept kan helpen deze methodieken aan te scherpen.

Tot slot

Tijdens de tien jaar therapeutische ervaringen met vastgelopen dienstplichtigen in het leger heb ik vele jonge mannen begeleid die allerlei signalen afgaven waarin zij om ondersteuning vroegen in hun worsteling naar volwassenheid. In 1992 schreef ik daarover: 'Mijn onderzoeks- en begeleidingservaringen in de klinische psychiatrie wijzen in de richting van een grote initiatiebehoefte onder adolescenten. Hiermee wordt een overgangsritueel bedoeld waarin persoonlijke behoeften, kwaliteiten en vragen van de jongen op een realistische en manier worden verbonden met zijn toekomstige maatschappelijke werelden van een beroepsperspectief, een huwelijk en gezin, religie en politiek.' (1992, 59) In het reeds genoemde rapport over groepsriminaliteit halen de samenstellers de situatie in de VS aan waar men het bende probleem niet heeft kunnen oplossen door het ontbreken van een 'overkoepelende strategie'. (Hakkert e.a. 1998) Maar vroeger onderzoek uit de VS laat zien dat aanzetten voor een overkoepelende interculturele visie wel aanwezig waren maar niet op hun waarde geschat zijn. En daarvan is om gangs te zien als een vorm van zelfinitiatie als gevolg van het ontbreken van passende ondersteunende 'rite de passage' structuren. (Bloch & Niederhoffer 1958, Yablonski 1969) Jongeren geven op diverse plaatsen 'preventieve' signalen af voor onoplosbare dilemma's waarmee zij worstelen. (Ferberda e.a. 1996) Sommige van die zwaardere keuzeproblemen in het balanceren van hun loyaliteiten kunnen leiden tot criminele incidenten. Te weinig geborgenheid en te weinig structuur voor hun leeftijdsgebonden kwetsbaarheid en teveel negatieve uitdagingen in matenschappen kunnen het begin zijn van een criminele carrière. Als je geen positieve voorbeelden en geen toekomst hebt, heb je niets te verliezen. Snel geld met elke dag spannende kicks op de rand van geweld en criminaliteit is dan een aantrekkelijke initiatie in een criminele volwassenwereld. Groepsgerichte aanpak is leeftijdsvriendelijk en passend voor de meeste jongeren. (Buysse & van der Ploeg 1992) Matenschappen een waardevolle positie en rol (terug) te geven in wijk of gemeenschap, zoals de Jonkheid in gemeenschappen in Zuid-Limburg, is misschien wel het belangrijkste spoor in de huidige criminaliteitspreventie voor jongeren. Primaire preventie projecten aanpassen en vormgeven vanuit een dergelijk 'rite de passage' concept is een veelbelovende traject voor stedelijke situaties. Projecten kunnen zich bijvoorbeeld richten op vroege adolescentie en aanknopen op initiatiesignalen van de jongeren zelf, van hun leraren, van hun ouders, van buurtgenoten en jongerenwerkers. Volwassenen noemen die signalen van jongens vaak 'puberen'. Daar liggen kansen om jongens in multiculturele en andere kwetsbare wijken in transitie programma's te krijgen, zodat zij zonder veel kleerscheuren een stevige persoonlijkheid opbouwen en met hun eigen idealen de volwassenwereld binnengaan.

Literatuur

- Bekkum, Dirck H.J. van,** Integratieve socialisatie van jongeren: een interethnisch perspectief vanuit de culturele antropologie p. 55-65, in: Interdisciplinariteit in de jeugdhulpverlening en adolescentenzorg, P. v. d. Doef (ed.), Acco, Amersfoort, 1992.
- Bekkum, Dirck H.J. van,** Adolescence and Ethnicity: An Interdisciplinary Model in occupational therapy and vocational training in: Occupational Therapy and Vocational training. International Journal of Adolescence and Youth, p. 253-69, 4, 1994.
- Bekkum, Dirck H.J. van,** The Times, They Are A'Changin': Adolescence, Health and Ethnicity, Lessons from Anthropology, Contemporary Youth Problems and Cross-Cultural Solutions. , International Journal of Adolescent Medicine and Health, 8, p. 243-260, 1995b.
- Bekkum, Dirck H.J. van,** Beschaafde mensen vechten niet, Trouw, 7 februari 1998a.
- Bekkum, Dirck H.J. van,** Leisure, Play and Work in Urban Settings: Search for Liminal Experiences in Male Adolescents in: Leisure Studies, 1998b.
- Bekkum, Dirck H.J. van,** To Belong and To Be Different: Balancing National and Ethnic Loyalties in Male Adolescents in : Dominant Culture in the Eyes of Minorities, J. Mucha (ed. in preparation 1998c)
- Bekkum, Dirck H.J. van,** Sport, Violence and Leisure in Urban Settings, Search for liminal experiences in male adolescents , proceedings Congress Elias Centenary Amsterdam, 1998d,
- Bekkum, Dirck H.J. van ,** De transitionele wereld van jongeren, naar een samenhangend intercultureel beleidskader Handboek voor Jeugdbeleid, VUGA Den Haag, 1998e.
- Bettelheim, Bruno,** Symbolic Wounds, Puberty Rites and the Envious Male, Free Press, New York, 1954.
- Bloch, Herbert A. & Arthur Niederhoffer,** The Gang, a study in adolescent behavior, Philosophical Library, New York, 1958
- Boszomenyi-Nagy, Ivan and Geraldine M. Spark,** Invisible Loyalties: Reciprocity in Intergenerational Family Therapy New York, Harper and Row, 1973.
- Bovenkerk, Frank,** Over de oorzaken van de criminaliteit van allochtone jongeren, bijlage 2 bij: Aanpak jeugdcriminaliteit: Met de

neus op de feiten, rapport commissie Monfrans, 1994.

Busse, W. & Jan van der Ploeg, Het sociale netwerk van jongeren in tehuizen, Vakgroep Orthopedagogiek, Leiden, 1992

Connors, Mary. E., Symptom formation: An integrative self psychological perspective, Psychoanalytic Psychology, 1994, vol 11(4), 509-523.

CRIEM, Criminaliteit in relatie tot de integratie van etnische minderheden, Ministerie Binnenlandse Zaken en Justitie, Den Haag, 1997.

Dijk, Van, Van Soomeren en Partners, Een kleurrijke aanpak, allochtone jongeren en criminaliteit: een uitwerking van mogelijke oplossingen, Ministerie Binnenlandse Zaken, Den Haag, 1996.

Ferwerda, H.B., J.P. Jakobs, B.M.W.A. Beke, Signalen voor toekomstig crimineel gedrag, een onderzoek naar de signaalwaarde van kinderdelinquentie en probleemgedrag op basis van casestudies van ernstig criminele jongeren, Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering, Ministerie van Justitie, Den Haag, 1996.

Gennep, Arnold van, The Rites of Passage, Routledge and Kegan, London 1906/1960.

Gutknecht, Douglas B., Ritual and Liminality in Psychiatric Treatment: Therapeutic Rites of Passage, Human Mosaic, 5-61, 16, 1, 1982.

Haen-Marshall, Ineke, De predictie van geweldscriminaliteit, Tijdschrift Criminologie, 1998/1.

Hakkert, Alfred, Anton van Wijk Henk Ferwerda & Ton van Eijken, Groepscriminaliteit: een terreinverkenning op basis van literatuuronderzoek en een analyse van bestaand onderzoeksmateriaal, aangevuld met enkele interviews met sleutelinformanten en jongeren die tot groepen behoren, Directie Prventie, Jeugd en Sanctiebeleid, Ministerie van Justitie, mei 1998.

Hart, van der Onno, Overgang en Bestendiging: Over het ontwerpen en voorschrijven van rituelen in de psychotherapie Deventer, van Loghum Slaterus, 1978.

Justitie, Geweld op straat : maatregelen ter voorkoming en bestrijding, Ministerie van Justitie, 1998.

Lamboog, Martin, Praktijk Jeugdcriminaliteit is weerbarstig, Justitiekrant, nummer 7, april 1998.

Lee, Courtland C., Empowering Young Black Males, Eric, University of Michigan, Ann Arbor, 1990.

Lewin, Kurt, Principles of Topological Psychology, McGraw-Hill, New York, 1936.

Lorenz, Konrad, Ritualized Fighting, in: J.D. Carthy a.o. (eds) The Natural History of Aggression, London, Academic Press, 1964.

Lorenz, Konrad, The Foundations of Ethology, Springer Verlag, Wien, 1978.

Nijboer, Jan, Investeren van en in jongeren. Concurrentie tussen onderwijs en criminele subcultuur, Tijdschrift voor Adolescentenzorg (TIAZ), nr. 4, p. 158-166, 1995.

Ploeg, Jan van der, De peergroep, Tijdschrift voor Adolescentenzorg (TIAZ) p. 74-84, 1, 1995.

Preto, N.G., Transformation of the Family System in Adolescence, in: The Changing Family Life Cycle, Betty Carter and Monica McGoldrick (eds), New York, Allyn and Bacon, 1989

Schuyt, Kees, Kwetsbare Jongeren en hun toekomst, Beleidsadvies gebaseerd op literatuurverkenning, Ministerie VWS, Publieksvoorlichting, Rijswijk, 1995.

Tinbergen, Nico, The Study of Instinct, Oxford, Oxford University Press, 1951/1969.

Turner, Victor, The Ritual Process: Structure and Anti-Structure, London, Routledge and Kegan Paul, 1969 .

Werdtmölder, Hans, Van vriendenkring tot randgroep. Marokkaanse jongeren in een oude stadswijk, Het Wereldvenster, Amsterdam, 1986.

Wolf, Naomi, Verwarrende Tijden. De ontluikende seksualiteit van meisjes in het tijdperk van de pil Forum, Amsterdam, 1997.

Yablonski, Lewis, The Violent Gang, Middlesex, Penguin Books 1969.

Zoja, L., Drugs, Addiction and Initiation: The Modern Search for Ritual, Sigo Press, Boston, 1989.